

Jednobrodne crkve s parom kapela iz 17. i 18. stoljeća u Istri

Vladimir Marković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad 726.592 "16/17"

15. rujna 1992.

U 17. i 18. stoljeću u Istri je razmjerno mnogo jednobrodnih crkava sa simetrično pridruženim parom kapela. Tako postavljene kapele imaju crkva sv. Marije od Karmela u Vodnjanu, sv. Mihovila u Frati, župna crkva u Kostanjici, Zarečju, Gologorici, Brseču, Boljunu, Brdu i crkva sv. Roka u Svetom Petru u Šumi. No po veličini, obliku i položaju, kapele nisu jednake. Kod crkve sv. Marije od Karmela u Vodnjanu, i također u Kostanjici, Zarečju, Gologorici, Brseču, Boljunu i Svetom Petru u Šumi, kapele su velike, postavljene su na samom početku broda poprečno uz trijumfalni luk i osvijetljene su vlastitim prozorskim otvorima.

Autor je istražio sve jednobrodne crkve 17. i 18. stoljeća s parom kapela iz 17. i 18. stoljeća u Istri i podijelio ih u dvije tipске skupine.

Jedna su skupina crkve s kapelama nižim od broda, dubokim i osvijetljenim vlastitim prozorima, a komponirane tako da nalikuju na tlocrt latinskog križa s patuljastim transeptom. Grade se u tijeku oba stoljeća.

Drugu skupinu čine crkve kojima su kapele priključene u poprečnoj simetrali broda, plitke su i bez svjetlosnih otvora. Grade se samo u drugoj polovici 18. stoljeća, a zbog načina svođenja i raščlambe zidova autor ih smatra izvedenim iz neopalladijevskog tipa crkve, oblikovanog u 18. stoljeću.

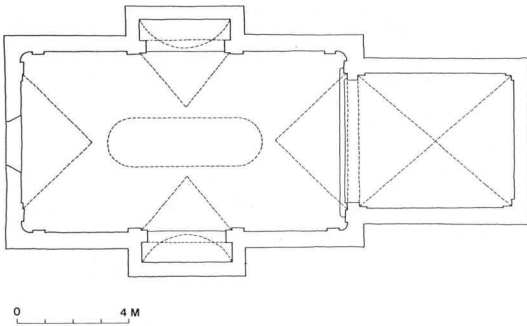
U nekoliko primjera povezuju se elementi iz obiju tipskih skupina, što je posljedica osobitih uvjeta pregradnje starijih crkava.

U crkvama u Frati i Brdu kapele su plitke i uske, nemaju vlastita osvijetljenja i poput niša su ispunjenih tijelom oltara. I njihovo je mjesto u prostoru crkve drukčije, jer su smještene u poprečnu os broda.

Razlike u veličini i položaju kapela i načinu njihove rasvete mogle bi se tumačiti nejednakim iskorištavanjem istih predložaka, ali isto tako dopuštaju pretpostavku da je riječ o različitim arhitektonskim shemama koje su postupnim promjenama dobile neke zajedničke osobine.⁽¹⁾ Da bismo razriješili spomenutu dvoumicu nužno je razmotriti i ostale osobine crkava kojima kapele pripadaju.

U skupini crkava s parom velikih kapela pridruženih brodu neposredno do svetišta brod je uvijek stropno završen. Njegovi zidovi nisu raščlanjeni zidnom plastikom i samo su otvori kapela i svetišta obrubljeni okvirom polukružnog nadvoja. Kapele su uvijek zaključene svodom. Zbog položaja kapela na početku broda, uz trijumfalni luk, crkva ima oblik latinskog križa - ali s "patuljastim"

¹ R. Matejčić smatra da je riječ o istoj tipskoj skupini, sudeći bar po tome što kaže da je crkva u Kostanjici bila poticaj rješenja župne crkve u Raklju koja se, kako ćemo pokazati, upravo oblikom kapela priključuje drugoj tipskoj skupini (BAROK U HRVATSKOJ, Zagreb, 1982, str. 463).

1. Frata, crkva sv. Mihovila, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

2. Frata, crkva sv. Mihovila, unutrašnjost (foto V. Marković)

transeptom, jer su kapele niže i uže od ostalih prostornih dijelova crkve.⁽²⁾

Za drugu skupinu crkava, s parom plitkih kapela postavljenih u poprečnu os broda i bez vlastitih rasvjetnih otvora, karakteristična je crkva sv. Mihovila u Frati.⁽³⁾ Njezin je brod pokriven koritastim svodom konstruiranim drvenom građom. Svod je zasječen nadvojem trijumfalnog luka. Obrisi se luka simetrično ponavljaju i na ulaznom zidu crkve. Uzdužni su zidovi broda pilastrima podijeljeni u tri (arhi., friz, vijenac) jednaka polja i od svoda odijeljeni širokim gređem u kojem su iznad pilastara jaki obrati. Srednje polje produbljeno je kapelom.

Isto tako oblikovan brod, zaključen drvenim ožbukanim koritastim svodom, s obrisom trijumfalnog luka "iscrtanim" na ulaznom zidu i trodijelnom - rjeđe dvodijelnom -

podjelom uzdužnih zidova imaju također istarske i primorske crkve kasnopalladijevske tipske skupine. No u njih je spomenuta podjela zidova provedena pilastarskim parovima, a ne pojedinačnim pilastrima i sve su zidne plohe između njih - a ne samo srednja kao u Frati - produbljene plitkim i slijepim kapelama.

Kasnopalladijevski tip crkve 18. stoljeća u Istri i Hrvatskom primorju sadržaj je nedavno objavljene studije pa ovdje spomenimo samo ono nužno.⁽⁴⁾ U Istri je najraniji primjer tog tipa župna crkva u Umagu. Njezina je gradnja započeta razmjerno rano, godine 1730., tek desetak godina nakon što je G. Massari (1687.-1766.) odredio za 18. stoljeće normativni oblik neopalladijevske crkve. Massari se nastavio na Gasparijevo rješenje venecijanske crkve S. Maria della Fava (1705-1715.) i

² Niži i uži transept od crkvene lađe moglo bi se nazvati i reduciranim ili sažetim, no isti se naziv primjenjuje kada transept neznatno izbija iz pravokutna tlocrtnog obrisa crkve ili je u taj pravokutnik posve uključen. Naziv "patuljasti transept" upotrebljava se u opisima srednjovjekovne arhitekture i čini se pogodnim i za ovdje razmatrani arhitektonski tip. Za pokušaje arhitektonskog i liturgijskog određenja transepta vrlo je poticajna studija B. Krautheimera THE TRANSEPT IN THE EARLY CHRISTIAN BASILICA, objavljen u knjizi istog autora "STUDIES IN EARLY CHRISTIAN, MEDIEVAL, AND RENAISSANCE ART, New York - London, 1969, str. 59 - 68.

³ Crkva je građena u drugoj polovici 18. stoljeća, ali desni je zid njezine lađe stariji, bar u dijelu između kapele i svetišta, gdje se nalazi nisko postavljeni vertikalno izduženi i polukružno zaključen okvir zazidana prozorskog otvora.

⁴ Vidi, V. Marković, NEOPALLADIJEVSKE JEDNOBRODNE CRKVE 18. STOLJEĆA U SJEVERNOJADRANSKOJ HRVATSKOJ, Prijatelj zbornik II - Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 33, Split, str. 425 - 458. Umjesto neopalladijevske moglo bi u naslovu studije stajati "kasnopalladijevske", ali namjera je bila istaknuti da spomenute crkve pripadaju arhitektonskom tipu venecijanske crkve u kojoj se znatno cjelovitije očituje utjecaj Palladijevog II Redentore nego što je to bilo u venecijanskoj arhitekturi prethodnoga stoljeća. Ipak tako određeni pojam neopalladijevskog tipa nije prikladan u širim razmatranjima crkvene arhitekture (u jadranskoj Hrvatskoj), jer zahtijeva uvijek objašnjenja da bi se izbjeglo poistovjećenje s neohistorijskim stilovima 19. stoljeća.

⁵ Massari se svim elementima kasnopalladijevskog tipa koristio već u gradnji crkava u Rossanu Venetu (1720.) i Resani (1724.). Njegovo remek-djelo, chiesa dei Gesuati (1725.) u Veneciji složenošću organizacije i veličinom nadmašuje standardna rješenja istog tipa.

⁶ U istarsko-primorskim crkvama, kao i u mnogim crkvama širom Veneta i Friulija, izostavljen je u kapelama prozorski otvor koji se nalazi ispod samog svoda, a iznad oltarnog retabla. Ta je redukcija uglavnom provedena zbog odnosa visine kapele i oltarnog tijela. Spomenuti prozorski otvori ne "osiguravaju" prostornu samostalnost kapelama, jer zbog njihove male dubine zapremljene oltarnim tijelom, oni, visoko postavljeni i zbog plitkosti kapele približeni brodu, služe samo njegovoj rasvjeti.

⁷ Vidi rukopis u župnom uredu u Buzetu REGISTRO DI DUCALE E PARTI PRESE IN CONSEGLO E NELLO SPETTABILE COLLEGGIO PER L'ERREZIONE DELLA CHIESA MAGGIORE DI PINGUENTE, dodatak ugovoru s graditeljem Filipom Dongettijem od 11. lipnja 1780. Pregled spomenuta rukopisa objavio je J. Jelenčić u članku "200-GODIŠNJICA GRADNJE ŽUPNE CRKVE U BUZETU" (Buzetski zbornik, br. 9, 1985, Buzet, str. 151-157), a komentira ga i V. Marković u naslovu navedenom u bilješci 3.

⁸ Gradnja crkve započeta je 1751., a crkva je posvećena 1762.

⁹ Isto rješenje nalazimo i u crkvi benediktinki u Krku, gdje je prilikom preuređenja u drugoj polovici 18. stoljeća sagrađen svod, koji je na strani svetišta koritastog oblika, a uz ulazni je zid bačvasto zaključen. Ne bi trebalo isključiti vjerojatnost da i crkva u Brdu sadrži starije dijelove, jer se u knjizi CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 46) navodi da je sagrađena godine 1622.

zaključio sjećanja mletačkih graditelja 17. stoljeća na Palladijev Il Rendentore,⁽⁵⁾ te tako odredio tip gradnje koja se, zbog povezanosti s tradicijom i svoje građevinske jednostavnosti ponavljala u brojnim župnim crkvama sjevernog Jadrana. Njihove plitke kapele bez plastičkog raščlanjenja, čak svedene samo na niše upuštene u debljinu zida, zbog lakoće koritastog drvenog svoda iznad broda nemaju konstrukcijsku ulogu u sustavu cjeline. Podizanje takve crkve nije zahtijevalo osobito umijeće i bez građevinskih poteškoća moglo se provesti sažimanje u broju i formatu kapela.⁽⁶⁾ O tome svjedoči povijest gradnje župne crkve u Buzetu. U tijeku gradnje, naime, donesena je pa zatim promijenjena odluka da se kapele svedu na formate niša.⁽⁷⁾ Smanjenim pak brojem kapela - dva umjesto tri para - koristio je i sam Massari u crkvama manjih dimenzija, na primjer S. Giovanni in Oleo u Veneciji.⁽⁸⁾ No kada su pojednostavljena još jača i kada su izostavljeni pojedini elementi karakteristični za kasnopalladijevski tip crkve,

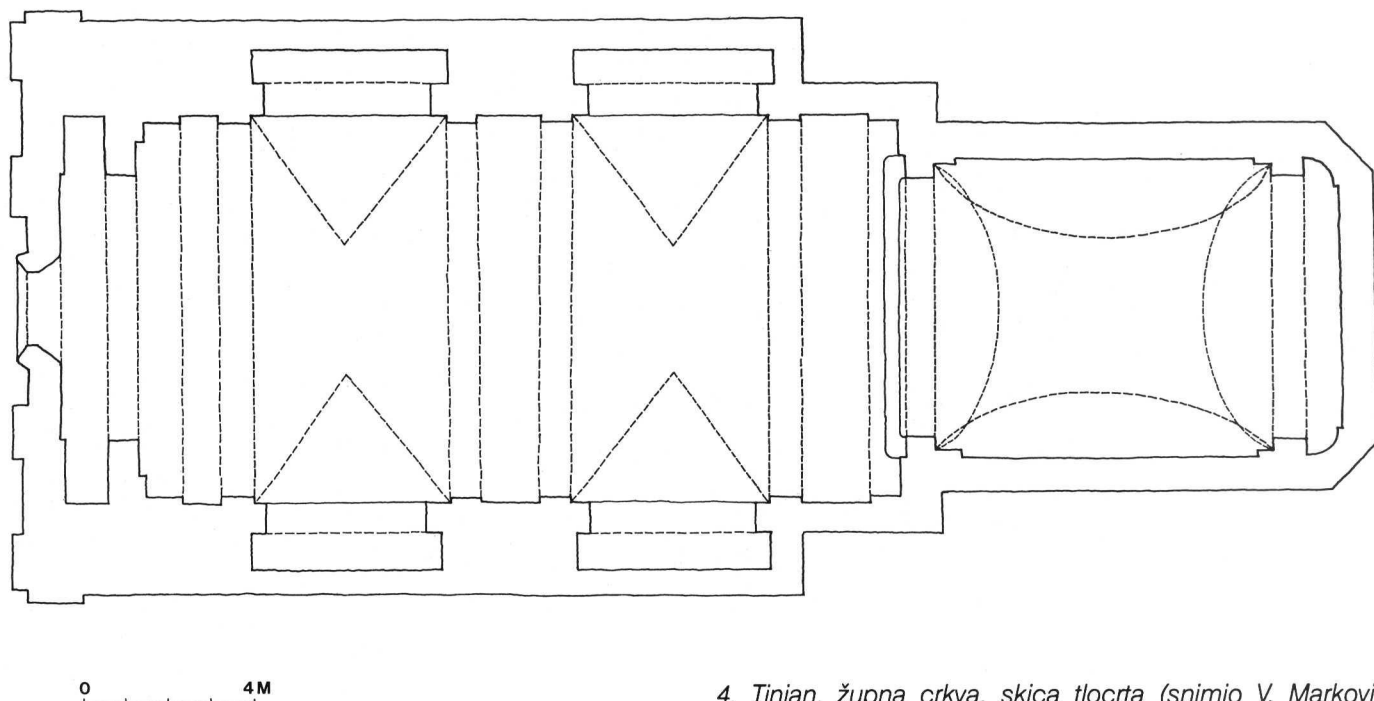
moglo bi se postaviti pitanje mogu li se na osnovi ostalih elemenata takva arhitektonska rješenja približiti istoj tipskoj skupini. I to osobito u slučaju ako bismo samo zbog oblika kapela crkve priključili kasnopalladijevskom tipu. Naime, one jesu njegova važna odrednica ali ih nalazimo i kod drukčijih crkava kojima ishodište nije u Palladijevoj arhitekturi. Takvim oblikom kapela sustavno se koristio tek F. Contino početkom 17. stoljeća u venecijanskoj crkvi S. Lazzaro dei Mendicanti (1634.).

Drukčije podrijetlo kapela upućuje nas na to da opreznije razmotrimo tipsku pripadnost crkava u Frati i Brdu. One uključuju par spomenutih kapela, ali im je arhitektura ipak jednostavnija pa i različita od normativnih rješenja kasnopalladijevskog tipa. Naime, u crkvi u Frati zidove razdjeljuje - kako je već rečeno - niz pojedinačnih pilastara umjesto njihovi parovi.

Unutrašnjost je župne crkve u Brdu bez arhitektonske plastike i izostavljena je pilastarska podjela zidova.

3. Brdo, župna crkva, unutrašnjost (foto V. Marković)

4. Tinjan, župna crkva, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

Svod je koritasto zaključen samo na strani svetišta, a uz ulazni zid bačvasto je oblikovan.⁽⁹⁾ U poprečnu os broda postavljene kapele nadvojem sežu u svodno polje, pa iznad kapela nema za kasnopalladijevski tip obaveznoga rasvjetnog otvora. Zasijecanje kapela u zonu svoda uzrokovano je time što je brod razmjerno nizak, a mjera je kapela uvjetovana nužnom visinom oltara i njegova retabla. Odstupanja od kasnopalladijevskog tipa, dakle, ne bi trebalo protumačiti udjelom nekih drugih predložaka. Naime, crkva u Brdu građena je u kasnom 18. stoljeću, u vrijeme kada je kasnopalladijevski tip crkve u Istri već bio široko rasprostranjen pa i razgrađen u jednostavnije inačice.⁽¹⁰⁾

Ako želimo raspoznati udio crkava u Frati i Brdu u širenju arhitektonskih oblika koji su u Istri usvojeni uglavnom posredovanjem kasnopalladijevskog tipa, potrebno je spomenuti i ostale istarske crkve koje s njima dijele, za tipsko određenje, neka mjerodavna svojstva. U tom pogledu crkva sv. Servola u Bujama ima osobit položaj.⁽¹²⁾ Zidovi su njezina broda, s tri para kapela i pilastarskim parovima palladijevski, ali iznad njih postavljen još jedan niz niskih pilastara i stropni zaključak broda, umjesto koritastog svoda, obnavljanje je renesansne sheme. Takvo rješenje crkve sv. Servola predložio je Giovanni Dongetti godine 1754. i ono je ostalo sačuvano u projektu - drvenom modelu crkve. Ni sljedeći graditelj crkve, Antonio Naiber, kada

je 1769. prijedlog stropnog rješenja zamijenio koritastim svodom, nije isključio niski pilastarski niz i zadržao je renesansno stupnjevanje zidne visine.⁽¹³⁾ Svetište pak, od broda odijeljeno trolučnom pregradom, rezultat je Dongettijeve osobne sinteze troapsidalnog zaključka kasnosrednjovjekovnih i renesansnih crkvenih dvorana i srodno je rješenjima koja se od polovice 18. stoljeća ponavljaju u crkvama rasprostranjenih dijelom Veneta u okolici Roviga.

Zbog "slojevitosti" sadržanih iskustava arhitektura crkve u Bujama ne može se smatrati samo izvedenicom

⁹ Rješenja slična crkvi u Brdu nalazimo i na području Friulija, na primjer u Tolmezzu, u crkvi sv. Katarine iz godine 1795. Kod nje su zidovi samo mjestimično raščlanjeni jednostavnom zidnom plastikom, a par kapela postavljen u poprečnu os broda nadvojima zasijeca u koritasti svod.

¹¹ U CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 116) kaže se da je "crkva sagr. u XV. st., preuređena 1536, i poveć. 1831". Ali u nadvratnik sakristije upisana je 1636. godina, što pokazuje da je i u 17. stoljeću crkva bila pregrađivana.

¹² Vidi V. Marković, CRKVA SV. SERVOLA U BUJAMA - IZGRADNJA I ARHITEKTURA, "Peristil", br. XXXIV, Zagreb, 1991, str. 69-80.

¹³ Sadašnji bačvasti svod u brodu crkve s početka je 19. stoljeća. O tome vidi naslov spomenut u bilj. 12.

¹⁴ Za crkvu u Tinjanu u knjizi CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 136) kaže se da je sagrađena 1773., a posvećena 1778. Godinu gradnje potvrđuje natpis na crkvenom portalu.

¹⁵ Kronogram u kartuši na crkvenom portalu i knjiga CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 76) donose isti datum.

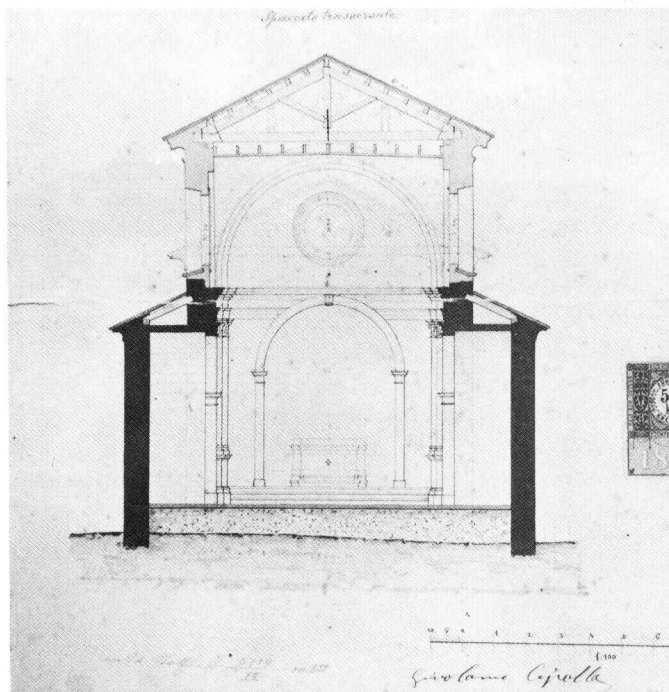
5. Tinjan, župna crkva, unutrašnjost (foto V. Marković)

6. Kringa, župna crkva, presjek broda, projekt gradnje svoda iz god. 1882.

iz kasnopalladijevskog tipa, kao što su to prije spomenuti primjeti u Frati i Brdu. Naime, kod njih je samo osiromašena palladijevska arhitektonska struktura, ali ne sa svrhom da bi se uključili neki drukčiji arhitektonski dijelovi ili elementi.

Takav primjer izvedenice iz kasnopalladijevskog tipa u kojoj se upotrebljavaju drukčiji arhitektonski dijelovi crkva je u Tinjanu (1773).⁽¹⁴⁾ Crkveni brod zaključuje bačvasti svod umjesto koritastoga. Za takvo rješenje uzor je bila dvadesetak godina prije dovršena pavlinska crkva u Svetom Petru u Šumi (1750), udaljena tek nekoliko kilometara. Njima su također zajednička dva para kapela pridruženih brodu. Ali u Svetom Petru u Šumi konstrukcija crkvenoga broda tipično je srednjoeuropska, provedena uporabom zidnih stupaca (Wandpfeilera) koji odjeljuju kapele i podupiru zidani svod. U Tinjanu kapele pripadaju kasnopalladijevskom tipu, a svod iznad broda konstruiran je drvenom građom.

Na poticaj tinjanske započeta je župna crkva u obližnjoj Kringi. Godine 1787. izgrađen je brod s dva para plitkih kapela, kao i u Tinjanu, i zidova podijeljenih pilastrima, ali samo jednostrukim, a ne njihovim parovima.⁽¹⁵⁾ Tek

godine 1882. podignuti su drvenom građom bačvasti svod iznad broda i češki, svetišta. Mogli bismo ipak pretpostaviti da je već prije bilo predviđeno jednako rješenje, s prozorima zasječenim u svod iznad kapela, koje zbog prekida gradnje nije izvedeno.¹⁶ U tom bi slučaju crkva u Kringi bila još jedna varijanta neopalladijevskog tipa, izvedena iz tinjaskog primjera.

Ali vratimo se crkvi u Brdu da bismo pokazali kako se po jednoj, već spomenutoj osobitosti podudara s ostalim kasnim izvedenicama iz kasnopalladijevskog tipa. Odsutnošću zidne plastike, naime, približava se crkvi u Humu, datiranoj u god. 1802., i Dolenjoj Vasi iz 1808., premda one još uvijek sadrže sva građevinska svojstva neopalladijevskog tipa: po dva para plitkih kapela iznad kojih su prozori zasječeni u koritasti svod.¹⁷

Budući da je namjera ispitati tipsko određenje i podrijetlo navedenih istarskih jednobrodnih crkava, zanemarit ćemo mogućnost da se pojedina njihova svojstva protumače vrlo kasnom dobi izgradnje i općim stilskim promjenama koje su nastupile na pragu 19. stoljeća. No i takav drukčiji pogled otkriva izuzetnu "vitalnost" kasnopalladijevske jednobrodne crkve, jer je usvajaju i skromne seoske sredine, - premda pojednostavnjenu i svedenu na osnovne građevne oblike. Pri tome izostaju elementi koji su nosioci klasicističkog naboja njezine arhitekture.

Crkve riješene u obliku latinskoga križa s patuljastim transeptom, dakle, s dvije velike kapele, pridružene na početku broda, imaju drukčije povijesno podrijetlo od prethodno razmotrene skupine, povezane s kasnopalladijevskim tipom. Već je vrijeme njihove gradnje drugačije. One nisu nastale kasno, samo u kratkom razdoblju, u drugoj polovici 18. stoljeća. Njihov vremenski redosljed seže kroz dva stoljeća: crkva sv. Marije od Karmela u Vodnjanu 1620.-1664., župna crkva u Boljunu oko 1640., u Brseču 1640.-1654.(?), crkva sv. Roka u Svetom Petru u Šumi 1737., crkva sv. Petra i Pavla u Gologorici oko 1740., crkva posvećena istim svecima u Kostanjici 1747.-1770. i u Zarečju iz druge polovice 18. stoljeća.¹⁸ Ali navedene godine ne određuju isto. Pojedine se odnose samo na vrijeme prigradnje kapela starijim crkvenim brodovima, a neke na gradnju cijele crkve. Crkve u Vodnjanu, Svetom Petru u Šumi i Zarečju građene su istodobno s kapelama. Kod ostalih se prepoznaje da su pojedini dijelovi crkve stariji i da su kapele naknadno prigradene. Župna crkva u Boljunu ima kasnogotičko svetište nadstvođeno mrežastim svodom. U Brseču je brod oslikan zidnim slikama iz 16. stoljeća. U Gologorici je lijevi zid svetišta probijen renesansnim prozorom. Brod crkve u Kostanjici zidan je glatko klesanim kvadrima, a kapele nemarnije oblikovanim klesancima različitih veličina. Ali neovisno o tome jesu li građene odjednom ili u više navrata, sve crkve, u Istri koje imaju oblik latinskoga križa s patuljastim transeptom, bilo da su iz 17. ili 18. stoljeća, organizirane su na isti način. I kroz gotovo dvjesto godina shema se njihove

7. Dolenja Vas, župna crkva, unutrašnjost (foto V. Marković)

¹⁶ Na arhitektonsku dokumentaciju iz godine 1882. o dovršenju crkve u Kringi upozorio me je župnik gosp. Josip Kalčić pa mu ovom prilikom zahvaljujem. Sivim tonom na nacrtima označeni zatečeni građevni dijelovi pokazuju da je u brodu i svetištu krovšte bilo neposredno oslonjeno na zaključne grede vertikalnih zidova. Unutrašnjost je stoga bila osvijetljena samo kroz pročelni prozor i dva para prozora na bočnim zidovima, jedan u brodu, drugi u svetištu. Parovi prozora probijeni su ispod zaključnog vijenca vertikalnih zidova - u brodu odmah do ulaza, gdje nisu bili zapremljeni kapelama. Rješenje svodova na projektu je iscrtano crvenim tušem.

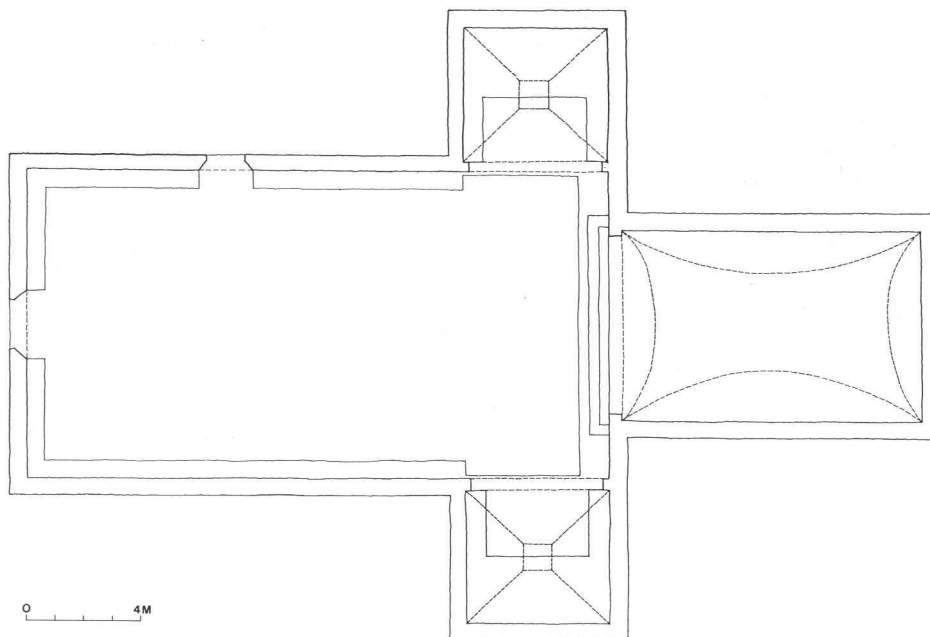
¹⁷ Godina 1802. upisana je na nadvratniku ulaza u crkvu u Humu. U knjizi CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 67) u istu se godinu datira vrijeme njezine gradnje, a za crkvu u Dolenjoj Vasi navedena je godina 1808. (str. 55).

¹⁸ U CRKVA U ISTRI kaže se da je crkva u Vodnjanu sagrađena 1620., a posvećena 1664. (Pazin, 1991, str.142). Istu godinu posvećenja navodi i R. Matejčić (BAROK U HRVATSKOJ, Zagreb, 1982., str. 434), ali početak izgradnje stavlja u godinu 1630., ne navodeći izvor datacije. Crkva je u Brseču starija, a to potvrđuju zidne slike iz 16. stoljeća u njezinu brodu, a kapele su prigradene u 17. stoljeću. U kameni okvir prozora lijeve kapele uklesana je godine 1642. Grob u desnoj kapeli označen je godinom 1654. Za crkvu u Boljunu u knjizi CRKVA U ISTRI stoji: "Župna crkva sagr. 1640. na mjestu ranije crkve za koju svjedoče glagoljski natpisi iz 1590. i 1641." (Pazin, 1991., str. 44). R. Matejčić, istom, 1640. godinom datira samo obnovu crkve (BAROK U HRVATSKOJ, Zagreb, 1982, str. 495). Mrežasti svod svetišta potvrđuje njezin sud. Na zidu u lađi crkve sv. Roka u Svetom Petru u Šumi nalazi se ploča s ovim natpisom: *TEMPLVM HOC/ D. TER-O.M. HNOREM S. ROCHI CON/ FESS. EX INTEGRO RESTAVRARI FECIT A.R.D./ MARCVS VDOVICIC PRO EO TEMPORE/ PAROCHVS HVIVS TEMPLI/ ANO A PARTV VIRGINEO/ MDCCXXXVII.* Crkva je dakle građena godine 1737. U Gologorici je nadvratnik portala crkve datiran u godinu 1741. U CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 61) navodi se da je crkva građena u 17. stoljeću, što vjerojatno određuje vrijeme gradnje njezina broda i datira lijevi donji prozor u svetištu, ali ne i kapele.

Za crkvu u Kostanjici R. Matejčić piše: "U Kostanjici gotička je crkva dobila dvije bočne kapele i novo svetište. Tesanci gotičke strukture svjedoče koliko je ostalo od srednjovjekovne podloge." U knjizi pak CRKVA U ISTRI stoji da je iznova sagrađena 1747. i ponovno proširena 1770. Crkva u Zarečju sagrađena je u 18. stoljeću na mjestu starije - kaže se u knjizi CRKVA U ISTRI (Pazin, 1991, str. 147).

¹⁹ Položaj polukružna zazidanog prozora na začelnom zidu svetišta pokazuje da je češki, drvetom konstruirani svetišni strop kasniji. On je istodoban sa parom četverokutnih prozora, koji su na istom zidu zamijenili polukružne. Svetište je, dakle, kao i brod bilo isprva zaključeno stropom ili otvorenim krovštem.

²⁰ Sv. Rok u Svetom Petru u Šumi još uvijek ima otvoreno krovšte. No za brodove ostalih crkava teško je ustanoviti vrijeme kada su dobili stropni zaključak. U crkvi u Kostanjici neožbukani daščani pokrov novijeg je datuma, što ne znači da prije toga nije uklonjen stariji.

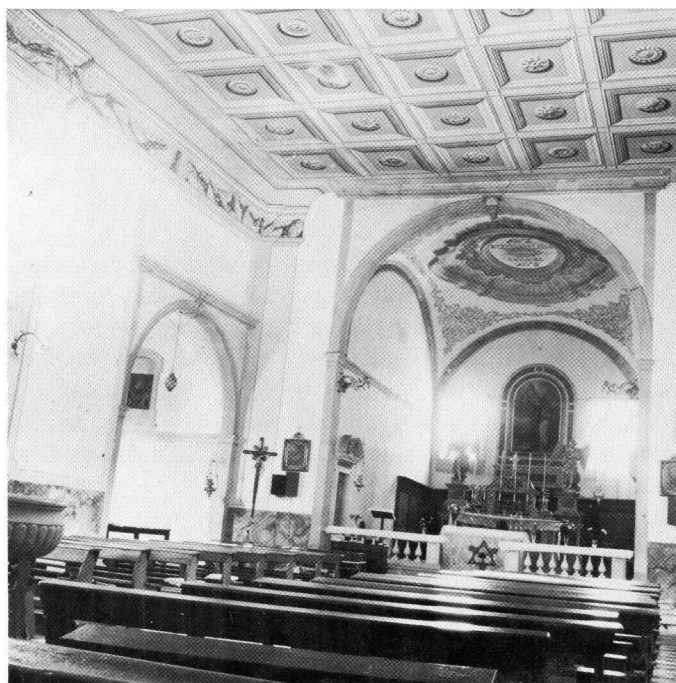
8. Vodnjan, sv. Marija od Karmela, unutrašnjost (foto V. Marković, za tisak priredila I. Virus)

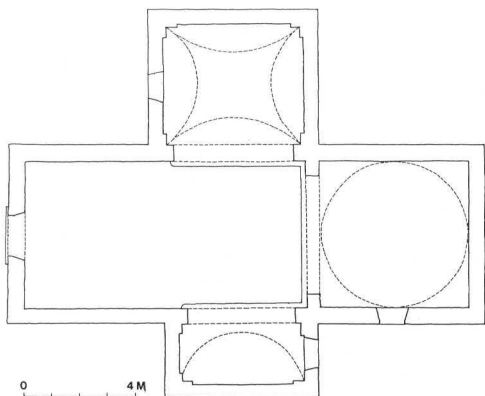
organizacije ne mijenja. Štoviše, arhitektonski se najreprezentativnije očituje u najranijoj i najvećoj građevini ove tipske skupine, u bratovštinskoj crkvi sv. Marije od Karmela u Vodnjanu. Rani datum gradnje crkve prepoznaje se u arhitektonskoj plastici. Njezina funkcija, oblici i materijal pokazuju da pripada još renesansnoj tradiciji. Oblikovana je u kamenu, uska je i plošna. Profilacije su sitno rezane i jače su oprostovorene samo u zaključnim dijelovima vijenaca, na mjestu kapitela i u zaglavnom kamenju nadvoja. Arhitektonska plastika upotrebljena je samo u prostorijama pridruženim brodu, u svetištu i kapelama. Obrubljuje im otvore prema brodu, iscrtava pravokutna polja u koja su upisani njihovi polukružni nadvoji, odjeljuje zidove od ležišta svodova.

Zidna plastika "crtački konstruira" prostorne volumene kapela i svetišta i "objašnjava" da su one brodu pridružene kao samostalne prostorne jedinice. Veliki (poslije zazidani) polukružni prozori u brodu, svetištu i u kapelama pokazuju da je crkva građena poslije Palladija.⁽¹⁹⁾

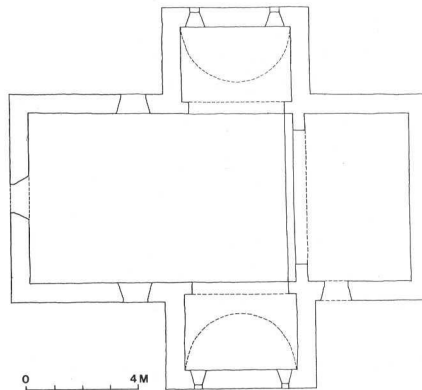
I u kasnijim crkvama iste tipske skupine, nakon vodnjanske, brod je - kako smo već rekli - također zaključen stropom ili je iznad njega otvoreno krovništvo.⁽²⁰⁾ Isto tako, kapele su nadsvođene i u njima se primjenjuje zidna plastika. Ali one su u odnosu na brod veće nego u Vodnjanu. U crkvi u Kostanjici na svodu jedne kapele i svetišta štukom su oblikovani dekorativni motivi i reljefno su prikazani likovi svetaca pa je tako pojačan nerazmjer između veličine i jednostavnosti crkvenoga

9. Vodnjan, sv. Marija od Karmela, unutrašnjost (foto V. Marković)

10. Kostanjica, župna crkva, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

11. Zarečje, crkva Marijina rođenja, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

12. Kostanjica, župna crkva, unutrašnjost (foto V. Marković)

broda i opreme i formata njemu priključenih prostorija. Povezanost prostornih dijelova oslabljena je i time što su kapele nejednakih veličina i različitih svodova. U lijevoj je češki, a u desnoj bačvasti svod, što pokazuje da nisu građene po istome projektu. Isto je tako i u crkvi u Gologorici, jer su zaključene također različito oblikovanim svodovima, a nije im jednaka ni postava prozora.⁽²¹⁾

Razlike između kapela i vremenski razmaci u njihovoj gradnji ipak ne poriču mogućnost da se, upravo zahvaljujući njima, crkve okupe u tipsku skupinu za koju je karakterističan tlocrt latinskoga križa. Jer najranija crkva u toj skupini, vodnjanska, s početka 17. stoljeća, građena je po jednome projektu, odmah s kapelama.

Usljedio je potom niz crkava koje isti tlocrtni oblik dobivaju naknadnom, katkada čak neistodobnom prigradnjom kapela (Boljun, Brseč, Gologorica, Kostanjica), što je znak slobodnije uporabe tipskih predložaka, ali i razlaganja njihove arhitektonske strukture, jer se tek naknadno dograđuju pojedini prostorni dijelovi koji im određuju tipska svojstva. No u 18. stoljeću, više nego stotinu godina nakon vodnjanske crkve, u dva navrata, u Svetom Petru u Šumi i u Zarečju, grade se crkve odmah s dvije jednake kapele, pa se tako u samom postupku projektiranja ponovno uspostavlja prostorni oblik koji ima tipska obilježja latinskoga križa s patuljastim transeptom.

U tijeku dvostoljetne izgradnje istarskih crkava koje imaju oblik latinskoga križa s patuljastim transeptom odmah su tako projektirane samo one s početka i potkraj njihova razdoblja. Vremenski raspon koji ih dijeli duži je od stotinu godina i u tom se razdoblju isti način prostorne organizacije nastavljao zahvaljujući pregradnjama starijih crkava. Pregradnje su, dakle, bile prijenosnik i poticaj za kasnije u križnom obliku projektirane crkve. Nije vjerojatno, naime, da je gradnja crkava u Svetom Petru u Šumi i Zarečju bila potaknuta vremenski i prostorno udaljenim primjerom iz Vodnjana, a ne nekim bližim istodobnim ili neposredno prije građenim crkvama - premda s naknadno prigradenim kapelama. Znači te su pregrađene crkve već u svojem vremenu bile prepoznate kao cjelovit oblik koji smo sada nazvali latinskim križem s patuljastim transeptom - a to pokazuje da je riječ o tipski povezanoj skupini, neovisno o razlikama u strukturi i povijesti gradnje pojedinih njezinih primjera.

Spomenimo pak razlike koje upućuju na to da pojedine crkve latinskoga križa s patuljastim transeptom uključuju elemente i nekih drugih, također u Istri istodobno primijenjenih arhitektonskih rješenja. Riječ je, naime, o

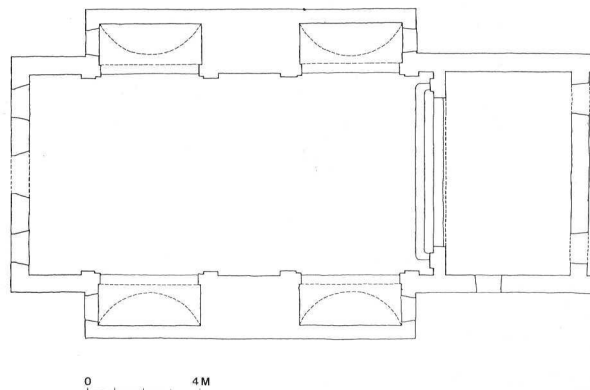
postavi prozora na kapelama. Uobičajeno je za istarsku skupinu latinskoga križa da su oni probijeni u bočnim zidovima. Je li pri tome kapela osvijetljena s jedne ili s obje strana, uvjetovano je uglavnom sporednim razlozima. Može to biti, na primjer, položaj sakristije. No kada su prozori u začelnom zidu, a istodobno nema zapreke da se otvore u bočnim zidovima, tada je riječ o svjesnoj želji za uspostavljanjem drukčijeg načina rasvjete kapele.

U obje kapele crkve u Zarečju i desnoj kapeli crkve u Gologorici prozori su u začelnom zidu. Sredinu zida zaprema oltar pa su oni probijeni s obje strana njegova retabla. Pogledajmo potencijalne predloške takva rješenja.

Kapele su osvijetljene kroz začelni zid, ako su u nizu, jedna do druge, pa se prozori ne mogu probiti na bočnim stranama. Tako je u crkvi sv. Mihovila u Žminju, iz 17. stoljeća.⁽²²⁾ Ali isti se način rasvjete primjenjuje i u mnogim trobrodним crkvama u Istri 17. i 18. stoljeća, gdje su parovi prozora, postavljeni razmaknuto da bi između njih bilo dovoljno mjesta za oltar.⁽²³⁾ Zato bi uzor za postavu prozora u kapelama Zarečja i Gologorice mogle biti od njih nedaleke trobrodne crkve u Pićnju, Pazinu ili Gračišću, to više što su one pripadale velikim župama a pićanjska im je bila i katedrala (do 1783.).

Postava prozora u trobrodним crkvama pa i kapelama u Zarečju i Gologorici, jednako kao i u Žminju, s po jednim prozorom s obje strane oltara, usvojena je iz svetišta i kapela kasnogotičkih i renesansnih crkava istarskog, ali i širega sjevernojadranskog prostora.⁽²⁴⁾

Raspravljajući o istarskim crkvama zasnovanim na latinskom križu s patuljastim transeptom te o onima u kojima se nastavljaju oblici kasnopalladijevskog tipa crkvene gradnje suočavamo se s pitanjem: Kako su naručitelji i graditelji spomenutih crkava prepoznavali njihove razlike i što su one za njih značile? U uporabnom pogledu kapele latinskoga križa mogle su poslužiti za smještaj grobnica, uglavnom njihovih naručitelja,⁽²⁵⁾ a kapele s crkvama izvedenim iz kasnopalladijevskog tipa, zbog vrlo uskog prostora, nisu mogle imati istu namjenu. Već sagrađene crkve bilo je lakše pregraditi u oblik latinskoga križa, jer je opseg građevinskih radova bio manji, a prigradnjom prostranih kapela znatno se povećavao uporabni prostor crkvene unutrašnjosti. Zidove broda, također nije bilo potrebno raščlaniti arhitektonskom plastikom niti nad brodom graditi veliki svod. Ali u objema skupinama crkava nastavljaju se u Istri prethodno udomaćena arhitektonska iskustva. Postupcima pak pojednostavnjenja pa i razlaganja umanjuju se njihove međusobne razlike. U jednom se primjeru čak istodobno primjenjuju njihovi potipskom podrijetlu različiti arhitektonski elementi. Župna crkva u Krnici primjer je takve "sinteze". Sagrađena je u 17. stoljeću, a preuređena je godine 1774.⁽²⁶⁾ Brod je ostao stropno zaključen, zidovi su mu razdijeljeni kompozitnim pilastrima i produbljeni s dva para kapela. Svaka je kapela osvijetljena s po jednim prozorom probijenim u njezinome bočnom zidu.

13. Krnica, župna crkva, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

14. Krnica, župna crkva, unutrašnjost (foto V. Marković)

²¹ U lijevoj kapeli bačvasti je svod zasječen parom susvodnica i prozorima su probijeni bočni zidovi. U desnoj su susvodnice izostavljene, a prozorima je probijen začelni zid.

²² Prva i druga kapela lijevo do svetišta datirane su u god. 1635. i 1633., a prva i druga s desne strane u god. 1635. i 1632.

²³ Jesu li to doista trobrodne crkve ili su pojedine među njima jednobrodne, a bočne su im kapele međusobno povezane, o tome ćemo raspraviti u zasebnoj studiji.

²⁴ Tako su na primjer osvijetljene glavna kapela franjevačke crkve u Puli i župne crkve u Motovunu.

²⁵ Na primjer u Brseču.

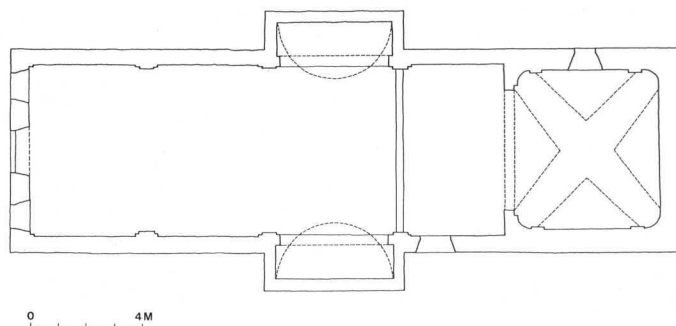
²⁶ Godina 1774. u natpisu je iznad glavnog ulaza u crkvu.

S kasnopalladijevskim tipom crkva u Krnici ima zajedničko dva para plitkih bačvasto zaključenih kapela i pilastarski red u brodu sa širokim gredama, a sa skupinom crkava latinskoga križa zajednički su joj stropni zaključak broda i osvjetljenje kapela prozorima, probijenim u njihovim bočnim zidovima. Naravno nije posrijedi svjesna želja za sintezom različitih tipskih predložaka. Njihova istodobna primjena posljedica je nastojanja da se pregradnja i modernizacija crkve riješe ekonomičnim građevinskim zahvatom. Otvaranje prozora u kapelama, naime, uzrokovano je time što su bočne zidove broda zapremila dva para prigradenih kapela, pa za prozore nije bilo mjesta. A zbog stropnog zaključka broda nisu se mogli postaviti iznad kapela - kako je to uobičajeno u kasnopalladijevskim crkvama, gdje su oni susvodnicama usječeni u konstrukciju koritasta svoda.

Unutrašnjost crkve u Krnici, bez prozora u kapelama, bila bi osvijetljena samo s pročelja i iz svetišta, a oltari u kapelama ostali bi u dubokom zasjenjenju.⁽²⁷⁾

U arhitekturi župne crkve u Raklji također su povezani elementi obiju tipskih skupina. Stropnim zaključkom broda istovjetna je skupini latinskoga križa, a izvedenicama iz kasnopalladijevskog tipa srodna je s parom plitkih kapela i uporabom pilastara u podjeli zidova u brodu. No kapele nisu mogle biti postavljene u poprečnu os broda, kao kod kasnopalladijevskih izvedenica koje imaju jedan par kapela. Naglašena dužina broda uvjetovala je da pilastri uzdužne zidove dijele na četiri polja, pa su "pomaknute" bliže svetištu. No da bismo lakše razumjeli arhitektonske osobine crkve u Raklji, spomenimo da je to povezivanje tipski različitih predložaka, kao i kod Krnice, posljedica pregradnje starije crkvene građevine. Crkva je, naime, isprva bila sagrađena u obliku izdužena pravokutnika koji je uključivao i prostor svetišta. Svetište je zapemalo četvrtinu površine i bilo je od broda povišeno sa dvjema stubama. Tu je u bočnom zidu i ulaz sakristije na nadvratniku kojeg čitamo godinu 1636.

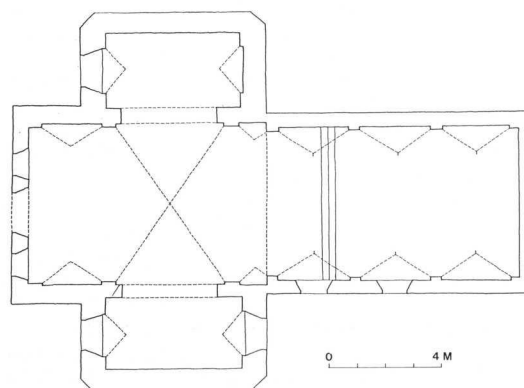
Prilikom obnove crkve provedene godine 1757. - sudeći po datumu upisanom u zaglavni kamen trijumfalnog luka⁽²⁸⁾ - zadržano je stropno rješenje, ali zidovi su bili podijeljeni pilastrima i dograđeni su par kapela i svodeno svetište kvadratne osnove. Prilikom preuređenja crkve nisu uklonjene stube koje su odjeljivale svetište sada uključeno u prostor crkvenoga broda, pa su se stube našle odmah do prigradenih kapela. Stube inače odjeljuju svetište od broda, pa njihov položaj odmah nakon kapela dopušta da se unutrašnjost crkve u Raklji očita kao latinski križ ostvaren kapelama iz palladijevskog tipa. No prigradeno svetište, odijeljeno od broda trijumfalnim lukom i oltarom prislonjenim uz začelni zid, pokazuje da se obred obavljao u njegovu prostoru. Stube su samo ostatak prijašnje crkvene unutrašnjosti, zadržan da se ne bi morale ponovno graditi ispred prigradeno svetišnog prostora, pa i snižavati podna razina u dijelu broda koji je prije bio svetište.

15. Rakalj, župna crkva, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

16. Rakalj, župna crkva, unutrašnjost (foto V. Marković)

17. Šumber, župna crkva, skica tlocrta (snimio V. Marković, za tisak priredila I. Vrus)

U ovaj pregled jednobrodnih istarskih crkava s parom kapela treba uključiti još jednu građevinu, crkvu sv. Ivana i Pavla u Šumberu. Ona je, naime, također jednobrodna i ima dvije simetrično priključene kapele. Kapele su duboke, osvjetljene su prozorskim otvorima s bočnih zidova, nadsvođene bačvasto i niže su od broda, pa oblikuju patuljasti transept. Kao i većina ostalih istarskih crkava istog tipa i šumberska je oblik latinskoga križa dobila naknadnom prigradnjom kapela. No zbog nekih drugih arhitektonskih osobina ipak ima posve samosvojan karakter i među njima je zaseban "slučaj". Da bismo objasnili njezine zasebnosti potrebno je, makar sažeto, odmah prikazati okolnosti njezine gradnje.

Sudeći po natpisu na začelnoj fasadi, crkva je sagrađena godine 1672. Bila je upola kraća od sadašnje, jednostavnog je pravokutna oblika, koji je sadržavao svetište i brod. Osvjetljena je pravokutnim prozorima i nadsvođena zidanim bačvastim svodom. Svod je zasječen kratkim susvodnicama ravnih stranica, s jezičcem na vrhu, karakterističnim za 17. stoljeće. Pete bačve između gusto poredanih susvodnica oslanjaju se na uske, ali masivne, niske pilastre, po čemu bi se moglo zaključiti da je svod zidan naknadno.

²⁷ Stropni zaključak i pilastarska podjela zida u brodu, a i dva para kapela zajedničke su osobine crkava u Krnici i Kringi prije gradnje svoda potkraj 19. stoljeća. No u Kringi je svod izostao zbog prekida gradnje. Naime, pročelni prozor, postavljen iznad portala, mogao je osvjetljivati brod samo ako je iznad njega bilo otvoreno krovšte, a ne stropna ploha. Plastička raščlamba zidova bila bi u suprotnosti s takvim skromnim i arhaičnim rješenjem. U Krnici, naprotiv, gradnja svoda nije ni bila predviđena, što pokazuje, kako smo već rekli, rasvjeta kapela.

²⁸ Upisana je godina višekratno prebijeljena zajedno s kamenim okvirom trijumfalnog luka. Ispred prve sedmice u dataciji tragovi su koji podsjećaju na dio broja šest, što bi trebalo još provjeriti. Gradnju crkve R. Matejičić datira prije godine 1766. ne spominjući izvor podataka. (u BAROK U HRVATSKOJ, Zageb, 1982, str. 463). U knjizi CRKVA U ISTRJI (Pazin, 1991, str. 116) kaže se da je crkva sagrađena u 15. stoljeću, preuređena 1536. i posvećena 1831.

²⁹ U potkrovlje crkve ne može se ući i provjeriti spomenuta pretpostavka. Ali da je svod zidan, a ne konstruiran drvenom građom, pokazuju pukotine na zaključnoj žbuci i crkvenom brodu.

³⁰ U članku NOVI PODACI O MAKARSKOJ KATEDRALI ("Makarsko primorje" 1, Makarska, 1990., str. 130 - 136) R. Tomić donosi projekte katedrale trojice mletačkih vojnih inženjera, D'Andreća iz 1708., Francesca Malchiorija iz 1722. i Bartola Rivere iz 1757. Sva tri tlocrta imaju oblik latinskoga križa s transeptom znatno užim od broda, koji je - kako je u nacrtima upisano - imao služiti kao par kapela. Na Malchiorijevu nacrtu naznačeno je da su kapele svođene pa su vjerojatno morale biti i niže od broda. Iz projekta se ne može zaključiti je li brod morao biti zaključen stropno ili svodom. S obzirom na širinu broda i naznačenu debljinu zidova čini se ipak stropom. Tu pretpostavku ne poriče svodno rješenje sagrađene katedrale, jer se ona razlikuje od navedenih projekata, osobito parovima plitkih kapela. Sva tri predložena projekta tipski su jednaka istarskome latinskome križu s patuljastim transeptom. Dakle, u Istri se radi o rješenju primijenjenom na širem području venecijanskih utjecaja, jer zašto bi ga inače tako ustrajno predlagali vojni inženjeri Serenissime.

³¹ Crkva je posvećena 1488., a nadvoj njezine desne kapele nosi godinu 1527.

³² Za kasnopalladijevske crkve karakteristično je pročelje s četiri pilastra podignuta na visoke postamente. Pilastri dijele pročelnu plohu na tri polja i nose široke grede iznad kojih je zabat. Takva je fasada u istarskoprimorskim crkvama kasnopalladijevskog tipa u Grožnju, Buzetu, Završju, Taru, Humu, sv. Mariji od Angjela u Poreču i sv. Antunu u Velom Lošinju. Tako riješeno pročelje izvedeno je iz Palladijevih mletačkih crkava (osobito S. Francesco della Vigna) na taj način da je izdvojen središnji dio koji ponavlja nacrt pročelja antičkog hrama. Istu shemu pročelja prvi je primijenio G. Sardi u venecijanskoj crkvi S. Lazzaro dei Mendicanti (1673.). Fasada župne crkve u Umagu rješenja je drukčije. Premda nije nedovršena, jasno je da je iznad velikih pilastara trebao biti još jedan niski pilastarski red, kao što je to u crkvi D. Rossija S. Girolamo (1705.) u Veneci

U 18. stoljeću crkva je radikalno obnovljena. Dužina je broda udvostručena. Tako da je prigradeni dio nešto širi i viši od prethodnog. Također je nadsvođen zidanim bačvastim svodom i bočni su zidovi isto raščlanjeni pilastrima, znatno širim i manje istaknutim nego u starijem dijelu crkve, ali složenije profiliranih baza i kapitela. Približno u poprečnoj osi prigradenog dijela broda postavljen je par jednakih kapela, kako je već rečeno, bačvasto nadsvođenih i osvjetljenih polukružnim prozorima probijenim u bočnim zidovima. Otvori kapela visinom sežu u svodno polje broda. Stoga je ono zasječeno velikim susvodnicama koje se dodiruju vrhovima, tvoreći oblik sličan poprečno položenoj bačvi. Tako je i u prostoru broda naznačena tema kapelama oblikovana patuljastog transepta.

S obzirom na veličinu i jednostavnu arhitektonsku strukturu šumberske crkve u 17. stoljeću, njezina pregradnja u 18. razmjerno je pretenciozan pothvat, koji je opsegom poduzetih radova potencijalno omogućavao slobodniji projektantski zahvat. No odluka da se prihvati u to doba na području Istre prokušana shema pregradnje jednobrodnih crkava u oblik latinskoga križa, pa makar se moralo odstupiti od građevinski i namjenski strogo određena rasporeda arhitektonskih dijelova, pokazuje da se u skromnijim socijalnim ambijentima istarskih gradića i naselja upravo takav tip crkve dugo i tvrdokorno ponavljao.

Ako godinu 1744. - nemarno uklesanu u okvir prozora lijeve kapele - prihvatimo kao datum pregradnje šumberske crkve, onda bi njezino preuređenje bilo istodobno s dogradnjom kapela u nedalekoj Gologorici (1740) ili izgradnji crkve sv. Roka u ne tako udaljenoj Sv. Petru u Šumi (1737). Nije vjerojatno da su te podudarnosti slučajne, to više što su sve tri crkve na području austrijskih posjeda, kao i većina ostalih istoga tipskog određenja. Naime, na mletačkom području Istre nalazimo samo dvije: sv. Mariju od Karmela u Vodnjanu i župnu crkvu u Kostanjici. No isti tip crkvene gradnje ponavlja se u južnijim dijelovima hrvatskog Jadrana koji je pod mletačkom upravom, na primjer u Nerezinama na otoku Lošinju, u kapeli sv. Marije Magdalene, a trebalo je da isti oblik ima i nova katedrala u Makarskoj.⁽³⁰⁾ Nalazimo ga i na području Dubrovačke Republike, na otoku Lopudu, gdje je renesansnoj stropno zaključenoj crkvi Gospe od Sunja već u 16. stoljeću, uz svetište, prigraden par svođenih kapela.⁽³¹⁾

Ovdje izdvojene skupine istarskih crkava sigurno će se još razgovjetnije moći raspoznati nakon cjelovita ispitivanja njihovih arhitektonskih svojstava. Osobito bi se proukom njihovih pročelja potvrdila zapažanja o razlikama između crkava građenih u obliku latinskoga križa i izvedenica iz palladijevske skupine. Kod prvih su pročelja raščlanjena samo otvorima, a za neopalladijevske crkve karakteristična je uporaba pilastarskog reda zaključenog gredama i zabatom.⁽³²⁾ I što se više poredak unutrašnjosti crkve udaljava od prototipnih primjera, sukladno se i na pročelju očituju promjene. No da bismo raspoznali karakter tih promjena, treba ispitati pročelja standardnih rješenja neopalladijevskog tipa crkve pa potom tek ovdje navedenih njegovih izvedenica. Taj zadatak ostavimo za drugu priliku.

**AISLELESS CHURCHES WITH A PAIR OF CHAPELS IN THE
17TH AND THE 18TH CENTURY IN ISTRIA**

Summary

The author has examined all aisleless churches with cruciform ground plan formed by a pair of chapels symmetrically added to the nave, from the 17th and the 18th centuries in Istria. They fall in two categories. In the first type, the chapels are placed at the end of the nave, by the chancel. They are relatively large, receiving light through openings in their walls and together with the nave they form a Latin cross, with a "dwarf" transept as the chapels are lower in height than the nave. The chapels are vaulted, while the nave has a flat ceiling or an open roof structure. Chapels were often built later than the nave: in Boljun (1640) and Brseć (1640-1654?), Gologorica (1740) and Kostanjica (1747-1770). In the oldest Istrian example of that type, the late Renaissance Church of St. Mary of Carmel in Vodnjan (1620-1664), the nave and the chapels were built simultaneously. The same is true of the last churches of that type, St. Roc at Sv. Petar u Šumi (1737) and the church in Zarečje (second half of the 18th century). The fact that the chapels were built simultaneously with the nave in both the earliest and last instances of the Latin cross plan with a dwarf transept indicates that the churches whose chapels were later additions can be grouped in the same category.

In the Latin cross plan churches with a dwarf transept, there is no sculptural decoration anywhere in the nave.

The second category includes a small number of examples, all from the second half of the 18th century; characteristic is the church in Frata. The chapels are placed at each end of the central transverse axis of the nave, but are shallow and have no illumination of their own. The walls are articulated by pilasters that support the entablature under the domical vault. The domical vault, shallow chapels without illumination and the use of pilasters indicate that the church derives from the late Palladian type, with reduced number of chapels and with only one pilaster used to articulate the wall instead of pairs of pilasters (On late Palladian churches in Istria see: V. Marković: Neopalladian aisleless churches of the 18th century in the North Adriatic region of Croatia, *Prijateljstvo zbornik II Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 33, Split 1992).

The author continues his discussion of Istrian derivations from late Palladian architecture with an analysis of churches with two pairs of chapels: parish church in Kostanjica (with a domical vault similar to that in the Pauline church in the nearby village of Sv. Petar u Šumi), and churches which are reduced to basic structural forms of late Palladian architecture (domical vault, chapels without windows) and lack architectural decoration, thus omitting essential elements of classicist architecture.

The author lists three churches with later added chapels as outstanding examples of the type. In the parish church of Krnjica, the walls were articulated with pilasters (1774). The church nave is not vaulted and receives light from the chapels. It shares articulation of the nave walls with the derivations from the late Palladian architecture, and the illumination of the chapels and the absence of nave vault with the Latin cross type.

The rebuilt church in Rakalj combines elements of both categories in the similar way.

The parish church in Šumber has a Latin cross plan with a dwarf transept, but the pair of chapels is placed next to the church entrance rather than the chancel. This results from the fact that the main facade was extended in 1744 and the chapels were built at the same time. The barrel vault in the 17th century nave continues in the part added later.